

Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık

Ayselin Yıldız*

Öz

Vatandaşlık konusu, yabancılar, göç ve entegrasyon politikalarının en önemli unsurlarından birini oluşturmakla beraber, göçmen ve mülteciler için “geçici” veya “misafir” olma durumundan “kalıcılığa” dönüşme aşamasını da temsil eder. “Toplumsal kabul” ve “uyumun” iki yönlü, karşılıklı gelişimini gerekli kılan vatandaşlık konusu, göç yönetiminin uzun-dönemli ve kapsamlı bir çerçevede gelişmesini öngörmektedir. Bu bağlamda, bir geçiş ülkesi olmanın yanı sıra, ayrıca hedef ülke konumunda olan Türkiye’nin, çeşitlenen yeni göç hareketlerine bağlı olarak göç ve vatandaşlık konularını bütüncül bir bakış açısıyla, uzun dönemli politikalar kapsamında ele alması beklenmektedir. Bu çalışma, yabancılar ve mülteciler sınıflandırması üzerinden vatandaşlığa geçiş konusunu, Türkiye, Almanya ve Fransa örnekleri üzerinden incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Vatandaşlık, göç, entegrasyon, sosyo-ekonomik uyum*

* Yard. Doç. Dr., Yaşar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: ayselin.yildiz@yasar.edu.tr

Citizenship, Migration and Integration Policies

Ayselin Yıldız*

Abstract

Citizenship/naturalization is not only one of the most important issues concerning the policies on foreigners, migration and integration, but it also represents the transformation process of migrants and refugees from being “temporary” or “guest” into becoming permanent and a part of the host society. Naturalization requires the mutual “social acceptance” and “adaptation” of both the host and migrant societies and it should propose the evolution of migration policies in a comprehensive, inclusive and long-term perspective. In this regard, Turkey, as a country of transit and destination, is expected to formulate its policies on migration and naturalization in a comprehensive and long-term context by taking into account the fact that it is exposed to a mixed flow of migration movements. Accordingly, this study, examines the naturalization policies in Turkey, Germany and France in a comparative manner over the categorization of foreigners and refugees.

Keywords: *Citizenship, naturalization, migration, integration, socio-economic adaptation*

* Assist. Prof. Dr., Yaşar University, Faculty of Human and Social Sciences, Department of International Relations, e-mail: ayselin.yildiz@yasar.edu.tr

GİRİŞ

“Vatandaş” ve “yabancı” kavramları gerek uluslararası hukuk gerekse iç hukukta devletlerin öngördükleri haklar ve yükümlülükler açısından farklı uygulamalarla düzenlenen hukuki statülerdir. “Göçmen”, “mülteci”, ve “ikincil koruma” gibi hukuki statüler ise her ne kadar bulunduğu ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan yabancı kişi hukuki statüsünde geniş bir kapsamda değerlendirilebilirse de, hak ve yükümlükler açısından her ülkenin farklı yaklaşımlarla kendi yasal mevzuatında düzenlediği kavramlardır. Göçmenlik veya mültecilikten vatandaşlığa geçiş süreci ise, göçmen ve mülteciler için buldukları ülkede “geçici”, “yabancı” veya “misafir” olma durumundan o toplumun tüm hak ve yükümlülüklerine erişimi sağlayacak şekilde “kalıcılığa” dönüşebilme aşamasını temsil eder. Bu süreç kapsayıcı ve sürdürülebilir bir entegrasyon süreci ile sağlanabileceği gibi, vatandaşlık konusunun asimilasyon politikalarının bir parçası olarak veya ayrımcı, ırkçı yaklaşımlara sebebiyet veren uygulamalar kapsamında da kullanıldığı görülmektedir.

Mültecilerin vatandaşlığa geçişini düzenleyen süreçler ise yerleşik yabancıların vatandaşlığa geçiş süreçlerinden çok da bağımsız olmakla birlikte kimi ülkelerde ayrı bir yasal düzenleme kapsamında ele alınmaktadır. Kimi ülkeler ise bu duruma ilişkin ayrı bir düzenleme yapma gereği duymadan mültecilerin olası vatandaşlık süreçlerini yabancıların tabii olduğu hukuk kapsamında değerlendirmektedir. Türkiye’de özellikle mültecilerin Türk vatandaşlığına geçişini düzenleyen özel bir yasa ve bu süreci tanımlayan özel şartlar yoktur ancak göçmenlerin istisnai yolla Türk vatandaşlığını kazanabilmelerine ilişkin yasal zemin mevcuttur. Almanya ve Fransa’da ise vatandaşlık için mültecilerin yerine getirmesi gereken şartlar yerleşik yabancılar göre özellikle yasal oturma süresi kapsamında daha kolaylaştırılmıştır. Ancak vatandaşlık için entegrasyon şartlarının yerine getirilmesi gerek mülteciler gerek yerleşik göçmenler ve diğer tüm yabancılar için aynıdır. Dolayısı ile yabancıların vatandaşlığa geçişi salt bir hukuksal süreç

olmanın ötesinde, sosyal, siyasi ve kültürel boyutları olan karmaşık bir süreçtir.

Yabancılara vatandaşlık yolunun açılması temelde ülkelerin göç ile olan tecrübeleri, tarihsel ve kültürel deneyimleri, ekonomik ve siyasi ortamları ile olduğu kadar, o toplumun yabancılara karşı gösterdiği sosyal kabul ve demokratik süreçlere onları dahil etme açıklığı ile de yakından ilgilidir. Yabancı ve vatandaş ayrımının dışlayıcı bir unsur olarak değil, çok kültürlü bir toplum anlayışı çerçevesinde uygulandığı toplumlarda vatandaşlık, sadece hukuki anlamda değil sosyal kabul ve uyum süreçleri bağlamında değerler üzerinden de o toplumun bir parçası olmak anlamına gelir.

Bu bağlamda, çalışma öncelikle genel çerçevede yerleşik yabancıların vatandaşlığa geçiş süreçlerini, sonrasında mülteciler özelinde vatandaşlık konusunu Türkiye, Almanya ve Fransa örnekleri üzerinden incelemektedir. Almanya ve Fransa'nın uzun yıllardır göç ülkesi olmalarından hareketle, yabancı ve mülteciler için entegrasyon politikalarını vatandaşlık konusunda nasıl uyguladıkları güncel gelişmeler ışığında irdelenecektir. Yabancıların yaşadıkları ülkenin vatandaşlığını sonradan kazanmaları evlilik, evlat edinilme ve istisnai yollar gibi farklı birçok yöntemle mümkündür ancak bu çalışma temelde yasal oturma süresi ve uyum süreci kapsamındaki vatandaşlık uygulamalarına odaklanmaktadır.

YABANCI VE VATANDAŞ KAVRAMI

Yabancı kavramı, Devletler Hukuku Enstitüsü'nün 1892 yılında Cenevre Toplantısı'nda "Bir devletin ülkesinde bulunan ve o devletin vatandaşlığını iddiaya hakkı olmayan kimse" şeklinde tanımlanmıştır. Avrupa Konseyi'nin 1992 tarihli "Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Yaşamına Katılma" Sözleşmesi yerleşik yabancıları yasal olarak ikamet ettiği ülkenin vatandaşı olmayan kişiler olarak tanımlamaktadır. AB istatistik kuruluşu Eurostat ise benzer şekilde yabancıları "vatandaşlığı belli olmayan ve vatansız kişiler de dahil olmak üzere, yerleşik oldukları ülkenin vatandaşı olmayan kişiler" olarak belirtmektedir.

AB mevzuatında yabancılar “üçüncü ülke vatandaşları (*third country nationals*)” kavramı ile “vatansız kişiler dahil olmak üzere, AB Antlaşması’nın 17(1) maddesi uyarınca Birliğin üyesi olan bir ülkenin vatandaşı olmayan kişiler” olarak tanımlanmaktadır (AT Tüzüğü, 2007). AB üyesi ülke vatandaşları bir diğer AB üyesinde yabancı kabul edilmezler. Uluslararası Göç Örgütü’nün göç terimleri sözlüğünde ise yabancı “belirli bir devlet açısından o devletin uyruğunda olmayan kişi” olarak tanımlanmaktadır (Çiçekli, 2009: 64). Dolayısı ile bir kişinin yabancı sayılabilmesi, bulunduğu ülke ile vatandaşlık bağının bulunmaması anlamına gelmektedir. Yabancı kavramı sadece yabancı devlet vatandaşlarını kapsayan dar bir tanımlama da değildir (Ekşi, 2010:7). Farklı kategorilerin yabancı kavramı kapsamında sınıflandırılmasına bağlı olarak, vatansız kişiler, birden çok vatandaşlığı olanlar, mülteci veya sığınmacılar da yabancı kapsamında değerlendirilebilir (Tekinalp, 2002; Ergül, 2012). Türk hukukunda ise hem 2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (TVK), hem de 2013 tarih ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) madde 3’e göre yabancı “Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısı ile Türk vatandaşı olmayan herkes Türkiye’de yabancıdır.

Tarihsel olarak çağdaş ulus-devletin gelişimiyle ortaya çıkan vatandaşlık kavramı ise, Antik Yunan’da şehir devletine mensubiyeti belirtilirken (citizen, citoyen), Eski Roma’da bir topluluğun üyesi olma anlamında (civis, civitas) kullanılmıştır. Fransız Devrimi öncesine kadar siyasi bir kimlik olarak tanımlanmayan vatandaşlık kavramı, devletin artan egemenlik alanı ve gücüne karşılık ulusun tüm bireylerinin eşit sayıldığı ve kişilerin devletten talep ettiği haklar kapsamında gelişmiştir. 20. yüzyılda ise vatandaşlık, yasal ve siyasi hakların ötesinde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi sosyal hakları da kapsayacak şekilde tanımlanmaya başlanmıştır (Marshall, 1950). Baylis and Smith (2001), vatandaşlık kavramını “siyasete katılma ve temsil edilebilme hakkına sahip olunan statü” olarak tanımlarken, Brubaker (1992) çağ-

daş ulus-devletin meşruluğunun kendisine bağlı vatandaşlarına sağladığı çıkar ve faydalara dayandığını belirtmektedir.

Daha çok teorik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılan vatandaşlık kavramının, literatürde yaygın olarak yasal, siyasi ve kimlik olmak üzere üç temel unsur kapsamında tartışıldığı görülmektedir (Cohen 1999; Kymlicka and Norman 2000; Carens 2000). İlk unsur, vatandaşlık kavramının sivil, siyasi ve sosyal haklarla ifade edilen hukuki bir statü olması durumudur. İkinci temel boyut, vatandaşlık kavramının toplumun kendi kendini yönetmesine ve siyasi kurumlarına bireyin siyasi bir özne, aktör olarak katılımını sağlaması ile ilgilidir. Son unsur ise, bireyin siyasi bir topluluğa aidiyetini belirten ayrı bir üyelik anlamına gelen vatandaşlığın kimlik boyutudur. Vatandaşlığın temel unsurları, ulus devlet sınırları içerisinde geçerli olmak üzere haklar, siyasi katılım ve kimlik olarak özetlenebilir. Dolayısı ile vatandaşlık kavramının bir taraftan kişiler tarafından talep edilen haklar diğer taraftan da devletler tarafından verilen bir statü ve kimlik olarak geliştiği söylenebilir (Polat, 2011:129). Bu kapsamda, vatandaşlık kavramı en basit ifadesiyle bireyin belirli bir devletle arasındaki karşılıklı hak, görev ve yükümlülük ilişkilerini belirleyen hukuksal bir bağ olarak tanımlanabilir (Aybar, 2008: 4). Göçmen bakış açısından değerlendirildiğinde ise vatandaşlık o toplumdaki tüm haklara erişimin, siyasi temsil ve katılımın, kamu dahil geniş bir kapsamda iş imkanlarına erişimin, serbest dolaşımın ve aile birleşimi veya aile üyelerinin de vatandaşlığa erişiminin en temel yoludur.

Yabancı ve vatandaş kavramlarının ulus-devlet düzeyinde siyasi ve hukuki bir aidiyetlik biçimi olarak nasıl tanımlandığı, o ülkenin yabancılara yönelik uyguladığı politikalar ekseninde toplumdaki yasal, siyasi, ekonomik ve kültürel çerçevenin de tanımlanması anlamına gelir. Bir başka ifade ile, ulus devlet içerisinde sınırlandırılan vatandaşların eşitliği, vatandaş olmayanlar olarak tanımlanan ve o ülkenin sınırları içinde yaşayan diğerlerinin kısmen dışlanması ve eşitsizliği üzerinden tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda, ülkelerin göç ve en-

tegrasyon politikaları da, o ülkede yabancılar ve vatandaşlara sunulan farklı kamusal hak ve yükümlülükler temelinde şekillenir.

MÜLTECİLERİN VATANDAŞ VE YABANCILARA GÖRE HUKUKİ DURUMU

Yabancılar daha çok bir başka ülkede yasal olarak ikamet etmekte olan yabancı devlet vatandaşları olarak nitelendirilse de, mülteci, sığınmacı, düzensiz göçmen sınıflandırmalarındaki kişiler de buldukları ülke ile vatandaşlık bağları bulunmadığından yabancı kişi kategorisinde değerlendirilebilir. Ancak bu sınıflandırmalar ulusal ve uluslararası alanda ülkelerin uyguladıkları özel düzenlemelere göre farklılaşmaktadır. Dolayısı ile vatandaş, yabancı, mülteci ve göçmen işçi üzerinden oluşan kavramsal, yasal ve ideolojik farklılıklar bir taraftan haklar bağlamında farklı uygulamaları getirirken, diğer taraftan ekonomik, siyasi, sosyal ve hukuki dışlama veya içermenin de önemli araçları olarak görülmektedir.

Küresel göç, günümüzde sadece düzenli göçmenleri, göçmen işçileri değil, aynı zamanda düzensiz göçmenleri, ve milyonlarca sığınmacı ve mülteciyi de içerecek şekilde karışık bir olgu haline gelmiştir. Ancak, kendileri veya aileleri için daha iyi şartlarda yaşayabilmek için kendi iradeleri ile buldukları yeri terk etmeyi seçen göçmenlerle, hayatlarını kurtarmak ve özgürlerini korumak amacıyla buldukları ülkeyi terk etmek zorunda kalan sığınmacı ve mülteciler temelde birbirlerinden oldukça farklıdır. Dolayısı ile bu farklı gruplar yabancı kategorisinde olmakla beraber kanunlar çerçevesinde farklı düzenlemelere tabii tutulurlar.

Sığınmacı ve mültecilere ilişkin evrensel nitelikli tek anlaşma olan ve Birleşmiş Milletler nezdinde imzalanan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin 1.Maddesi (Cenevre Sözleşmesi) mülteciyi "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku

nedeniyle yararlanmak istemeyen her şahıs” olarak tanımlar. Sığınmacı ise mülteci olarak uluslararası koruma arayan ancak bu statüyü resmi olarak henüz elde etmemiş olan kişilerdir. Resmi statüleri değerlendirme aşamasında olan sığınmacılar, bu süreç içerisinde menşei ülkelerine zorla geri gönderilemezler ve temel haklarının korunması gerekir. Ergül'e (2012) göre mülteci belli bir hukuksal statüyü belirlerken, sığınmacı hukuksal statüden çok, fiili bir durumu belirtir ve kişiye daha sınırlı hak ve olanaklar sağlar.

Genel anlamda kişiler, yabancı-vatandaşlık farklı gözetilmeksizin yaşam, özgürlük, kişi güvenliği, hukuki kişiliğin tanınması, yasalar önünde eşitlik, düşünce ve dolaşım özgürlüğü, işkenceye ve onur kırıcı muameleye tabi olmama gibi bir takım evrensel temel hak ve özgürlüklere sahiptir. Mülteci statüsünü elde eden kişilerin buldukları ülkenin vatandaşlarına kimi alanlarda eşit, kimi alanlarda ise yakın hak ve yükümlülükler sahip olması beklenir. Bazı alanlarda ise, mültecilerin buldukları ülkede yasal olarak ikamet eden yabancılar gibi eşit veya yakın hak ve sorumluluklara sahip olması öngörülür. Öyle ki, mülteciler buldukları ülkede yabancı statüsüne sahip olan kişilerin sahip olduğu hakların fazlasına da sahip olabilmektedirler. Örneğin çalışma izni, serbest seyahat hakkı gibi konular mülteciler için yabancılar göre daha kolay şartlar da içerebilir. Cenevre Sözleşmesi'nin 12-29 maddeleri mültecilerin buldukları ülke vatandaşları ile aynı şekilde muamele görmeleri gereken ve o ülkenin kendi vatandaşlarına sağladığı korumanın aynısını sunması gereken durumları şu şekilde sıralamaktadır:

- Adli yardım talebi dahil hukuk mahkemelerine serbest erişim
- Temel eğitime erişim
- Kamu desteğine ve sosyal yardımlara erişim
- Sosyal güvenlik kapsamında sağlanan koruma
- Buluşlar, ticari markalar, ticari ünvanlar gibi sinai mülkiyet haklarının korunması
- Edebi, sanatsal ve bilimsel çalışmalarla ilgili hakların korunması

- Vergilendirme konularında eşit muamele

Sözleşme, taraf devletlerin ülkelerinde yasal olarak ikamet eden mültecilere, aynı koşullar içindeki yabancılara uyguladıkları en müsait muamelenin sağlanacağı alanları ise şu şekilde sıralamaktadır:

- Siyasi amaç ve kar amacı taşımayan dernekler ile meslek sendikalarına üyelik
- Ücretli bir meslekte çalışma (Ulusal iş gücü piyasasını korumak amacıyla yabancılardan çalıştırılmasına ve yabancılara sınırlama tedbirleri konulabilir)
- İkamet edeceği yeri seçebilme ve özgürce seyahat etme

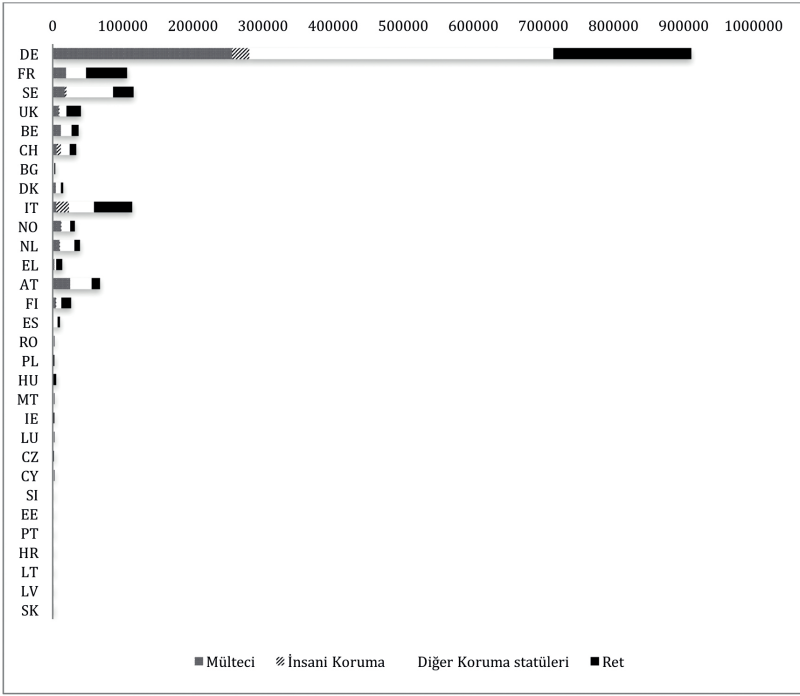
Mültecilere mümkün olduğu kadar müsait ve genel olarak aynı koşullardaki yabancılara sağlanandan daha az müsait olmayan bir şekilde muamele edilecek alanlar ise şu şekilde belirtilmektedir:

- Menkul ve gayrimenkul mülkiyet edinme
- Tarım, sanayi, küçük sanatlar ile ticaret sahalarında kendi iş yerlerini açmak ve sanayi, ticari şirketler kurmak
- Devletin yetkili makamlarınca tanınan diplomalara sahip olup bir ihtisas mesleğini icra etme
- Yasalar ve yönetmeliklerin düzenlendiği ya da kamu makamlarının kontrolüne tabi olduğu oranda konut edinme
- Yabancı ülke okullarından alınmış eğitim sertifikalarının, üniversite diplomalarının ve derecelerinin tanınması, harç ve resimlerden muafiyet ve eğitim bursları

Mültecilere tanınması beklenen hakların genel anlamda vatandaş ve yabancılara uygulanan mevzuat ve sınıflandırmalar kapsamında belirlendiği görülmektedir. Dolayısı ile göç ve iltica politikalarının gelişmesinde, o ülkenin vatandaşları ve yabancılara sunduğu haklar, yasal mevzuat, ülkelerin göç ile olan tecrübeleri, siyasi, ekonomik ve sosyal alt yapıları önemli rol oynamaktadır. Bu kısıtlar doğrultusunda, ülkeler her ne kadar uluslararası hukuktan doğan insani sorumluluklarını yerine getirmek zorunda olsalar da, mültecilik kavramının

yerine uluslararası korumanın farklı hukuki statülerini tercih ederek, sunulacak hak ve sorumlulukları kendi imkan ve özel şartları doğrultusunda belirleyebilmeyi de tercih etmektedirler. Tablo 1, Suriye insani krizi karşısında, 2015'te AB ülkelerinin verdiği mülteci statüsü ve farklı koruma statülerini göstermektedir.

Tablo 1. Sığınma başvurularına AB ülkeleri tarafından verilen ilk mercii kararları (2016)



Kaynak: Eurostat (2017a)

Kitlesele mülteci akınlarında ise devletler çalışma ve dolaşım özgürlüğü gibi bir takım hakları kısıtlamak zorunda kalabilirler. Bu gibi durumlarda Türkiye'nin Suriyelilere tanıdığı gibi geçici koruma statüsünü uygulamaya koymak en tercih edilir durumlardan biridir. Maalesef AB ülkeleri, 2015'te göçmen ve mülteci akını sayılarının en yüksek olduğu dönemde bile bu insani krizin karşısında 2001 tarihli

AB Geçici Koruma Yönetmeliği'ni ortak bir kararla insani sorumluluk alamadıkları için uygulamaya koymamıştır.

Türkiye'de mültecilerin durumu ise, Türkiye'nin 1961'den beri taraf olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesi ve uluslararası hukukun getirdiği yükümlüklere bağlı olarak iç hukukumuzdaki 6458 sayılı YUKK ile düzenlenmektedir. Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi kısıtlama ile uygulayan Türkiye, YUKK'un 61. maddesine göre, Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için ülkesini terk ederek Türkiye'ye gelen yabancıya veya vatansız kişiye mülteci statüsü verilebilir. Bu şartları sağlamakla beraber Avrupa dışından gelenlere de "şartlı mülteci" statüsü verilebilir. Şartlı mülteci statüsü verilenlere, üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de kalmaları için geçici ikamet izni verilmektedir.

YABANCILARA YASAL OTURUM DURUMLARINA BAĞLI OLARAK VATANDAŞLIK VERİLMESİ

Asli vatandaşlığın kazanılması iki temel ilke kapsamında gerçekleşir; kan esası (*jus-sanguinis*) ve toprak esası (*jus soli*). ABD, Kanada gibi vatandaşlığın toprak esasına dayandığı ülkelerde kişi doğduğu devletin vatandaşlığını alırken, Almanya gibi kan esasına dayalı ülkelerde köken unsuru asli vatandaşlık için belirleyicidir. Kan bağı esası ile vatandaşlığın belirlendiği ülkelerde, yabancıların ve aile bireylerinin buldukları ülkenin vatandaşlığını sonradan kazanabilmeleri genelde oldukça zordur.

Yabancıların yaşadıkları ülkenin vatandaşlığını sonradan kazanması, genel anlamda siyasi bir ulus topluluğun "dışında olma" durumundan o toplumun tüm hak ve yükümlülükleri ile tamamen bir parçası olabilmeye geçiş sürecidir (Goodman, 2010). Dolayısı ile vatandaşlığa geçiş yabancılar olarak tanımlanan grubun sadece yasal

haklara tam erişimi ve faydalanması değil, ayrıca elde ettiği statü ile o siyasi topluluğun, kimliğin de bir üyesi olabilmesi anlamına da gelir. Bu sürecin ülkeler tarafından belirlenen gereklilikleri ve değerlendirme aşamaları o ülkelerin göç tecrübeleri, tarihi, kültürel bağları, işgücü piyasası şartları, işsizlik oranları, göçmenlere karşı toplumun algı ve yaklaşımı gibi birçok unsur bağlamında farklılık gösterir.

Yabancıların vatandaşlığa geçiş süreçlerini Brubaker (1992) iki farklı yaklaşım kapsamında açıklamaktadır. İlk yaklaşım toprak esası üzerinden vatandaşlığı tanımlayan ve kısa süreli oturma koşulunu yabancıların vatandaşlığa geçmesinde yeterli kılan “yurttaşlık” anlayışını benimseyen ülkeleri içerir. Diğer yaklaşım ise, doğumla kan bağı esası üzerinden vatandaşlığı tanımlayan ve yabancılar için zor ve karmaşık süreçlerle “etnik” anlayışı uygulayan ülkelerdir. Howard (2009) ise vatandaşlık politikaları endeksini (*citizenship policy index*) geliştirirken bu sınıflandırmayı Fransa, Belçika ve İsveç gibi daha kolay ve yabancıların vatandaşlığa geçişini destekleyici süreçler öngören “liberal” yaklaşımlar ile daha uzun oturma ve entegrasyon süreçleri ile zor şartlar sunan “kısıtlayıcı” yaklaşımlar üzerinden yapmaktadır. Avusturya, Yunanistan, İspanya ve Danimarka gibi kısıtlayıcı yaklaşımlar uygulayan ülkelerde yabancılar vatandaşlığı kazanabilmek için kendilerinden istenen tüm şartları yerine getirmiş olsalar bile, bu ülkelerdeki yetkili mercilerin olumsuz kararı sonucunda vatandaşlığa kabul edilmeyebilirler.

Ülkelerin bu süreçlerde öngördüğü şartlar genel kapsamda değerlendirildiğinde, birçok ülkenin oturma izni süresi ve şekli, ülkenin dilini kültür ve tarihini yeterli seviyede biliyor olmak, ekonomik bağımsızlığa sahip olmak, adli sicil kaydının olmaması, iyi ahlak sahibi olmak, toplumsal ve kamu düzenine uyum gibi bir takım koşullar kapsamında yabancıların sosyo-ekonomik entegrasyon sürecini tamamladıklarını göstermelerini talep ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra vatandaşlık süreci kişinin bireysel talep ve başvurusunu gerektirir.

*Tablo 2. Yasal oturma süresine bağlı vatandaşlığın kazanılması
(Yabancılar ve mülteciler için)*

Ülkeler	Yabancılar için yasal oturma izni	Mülteciler için yasal oturma izni	Vatandaşlık için aranan temel şartlardan bazıları
Türkiye	5 yıl	Ayrı bir uygulama yok	Yeterli düzeyde Türkçe bilmek, yeterli gelir ve meslek sahibi olmak
İsviçre	12 yıl (2018'den itibaren 10 yıl)	Ayrı bir uygulama yok	Ülkede konuşulan resmi dillerden birinde yeterlilik, son üç senede sosyal yardım almıyor olmak, İsviçre toplumsal yaşamına entegre olmuş olmak (kantonların farklı uygulamaları bulunmaktadır)
İspanya	10 yıl	5 yıl	Yeterli düzeyde İspanyolca bilmek İspanya toplumuna entegre olmak, İspanyol kültürü ve yasaları sınavını geçmek
İtalya	10 yıl (AB vatandaşları için 4 yıl)	5 yıl yasal oturma (geçici korumadakilere 10 yıl)	Son 3 senedeki gelir bilgisi, sabıka kaydı olmaması (dil yeterlilik, ülke bilgisi ve entegrasyon şartları yoktur)
Danimarka	9 yıl	8 yıl	Yeterli düzeyde Danca bilmek, yeterli ve sabit bir gelire sahip olmak (son beş yılda en az iki yıl dört aydır), son bir yıldır sosyal yardım almamış olmak, vatandaşlık ve tarih sınavını geçmek, Danimarka toplumu ve tarihi hakkında bilgi sahibi olmak
Yunanistan	7 yıl	3 yıl (geçici korumadakilere 7 yıl)	Yeterli düzeyde Yunanca bilmek, ekonomik ve sosyal hayata entegre olmak, siyasete aktif katılım sağlayabilecek olmak, son 10 yıl boyunca herhangi bir suçla karışmamış olmak,

Almanya	8 yıl	6 yıl (Yeni yasaya göre entegrasyon şartına bağlı kalıcı oturum izni ise 5 yıl)	Yeterli düzeyde Almanca bilmek, yeterli bir konut ve gelire sahip olmak, sosyal yardım almıyor olmak, vatandaşlık testini geçebilmek, entegrasyon kursu sertifikasını alabilmek
Fransa	5 yıl	Muaf	Yeterli düzeyde Fransızca bilmek, Fransız kültürüne ve toplumuna entegre olmak, sabit ve düzenli gelire sahip olmak, vergilerini düzenli ödüyor olmak
İsveç	5 yıl	4 yıl (vatansızlar için de aynı)	Sabıka kaydının olmaması (dil yeterlilik, ülke bilgisi ve entegrasyon şartları yoktur)
İngiltere	5 yıl	6 yıl	Yeterli düzeyde İngilizce, "İngiltere'de yaşam" (vatandaşlık) testini geçmek, yasa dışı giriş yapıldıysa 10 yıl süresince vatandaşlığa başvuru yasağı
Belçika	5 yıl	5 yıl	Ülkede konuşulan resmi dillerden birinde yeterlilik, sosyal ve ekonomik uyumu sağlamış olmak, 400 saat mesleki eğitim, son 5 yılda 468 gün çalışmış olmak
Avusturya	5 yılı oturum izni ile olmak üzere 10 yıl kesintisiz yasal oturum	6 sene yasal ve aralıksız ikamet	Yeterli düzeyde Almanca bilmek, yeterli ve sabit bir gelire sahip olmak, Avusturya'nın demokratik düzeni ve tarihi ile ikamet edilen eyalet hakkında temel bilgilere sahip olunduğunun ispatı (sınav ile)

Türkiye örneği

Türk vatandaşlığının kazanılması ile ilgili usul ve esaslar 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (TVK) ve ilgili mevzuat kapsamında düzenlenmiştir. Bu kanuna göre Türk vatandaşlığı doğumla veya sonradan kazanılır. Sonradan kazanılan vatandaşlık yetkili makam kararı ile, evlenme yolu ile, evlat edinilme veya seçme hakkı ile kazanılabilir.

Türk vatandaşlığının asli yoldan kazanılmasında kan esası (*jure sanguinis*) kabul edilmiştir. Kanununun 7.maddesine göre, Türkiye içinde veya dışında Türk vatandaşı ana veya babadan evlilik birliği içinde doğan çocuk Türk vatandaşıdır. Dolayısı ile Türk topraklarında doğmuş olmak, Türk vatandaşlığını kazanma sonucunu doğurmaz. Ancak TVK'nın 8. maddesine göre, Türkiye'de doğan ve yabancı ana ve babasından dolayı doğumla herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanamayan çocuk, doğumundan itibaren Türk vatandaşıdır.

Türk vatandaşlığının sonradan kazanılmasına ilişkin ilgili kanununun 11.maddesi yetkili makam kararı ile Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancılarda aranan şartları şu şekilde sıralamaktadır:

- Kendi millî kanununa, vatansız ise Türk kanunlarına göre ergin ve ayırt etme gücüne sahip olmak,
- Başvuru tarihinden geriye doğru Türkiye'de kesintisiz beş yıl ikamet etmek,
- Türkiye'de yerleşmeye karar verdiğini davranışları ile teyit etmek,
- Genel sağlık bakımından tehlike teşkil eden bir hastalığı bulunmamak,
- İyi ahlak sahibi olmak,
- Yeteri kadar Türkçe konuşabilmek,
- Türkiye'de kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselelerin geçimini sağlayacak gelire veya mesleğe sahip olmak,
- Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak

Göçmen, geçici koruma veya mülteci sınıflandırmalarında yabancı kişilerin vatandaşlığı kazanması, madde 12'de belirtilen Türk vatandaşlığının kazanılmasındaki "istisnai haller" kapsamında da değerlendirilebilir. İlgili maddenin c bendi bu grup içerisinde "göçmen olarak kabul edilen kişiler"i ayrıca belirtmiştir. Buna göre, millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak

şartıyla, vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişiler, göçmen olarak kabul edilen kişiler Bakanlığın teklifi, Bakanlar Kurulunun kararı ile Türk vatandaşlığını kazanabilirler. Bu madde uyarınca göçmenlerin Türk vatandaşlığının yetkili makam kararıyla iktisabı için aranan temel şart, milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir halin olmaması durumudur. Burada önemli bir husus vatandaşlığın kişiye zorla yükletilmemesi ilkesi uyarınca, bu kişilerin mutlaka yetkili makama şahsen başvurularını sunmuş olmaları gerekliliğidir.

12.01.2017 tarihli ve 29946 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2016/9601 Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile yabancıların Bakanlar Kurulu kararı ile istisnai olarak Türk vatandaşlığı kazanabileceği durumlara önemli yenilikler getirilmiştir. Buna göre:

- En az 2.000.000 Amerikan Doları tutarında sabit sermaye yatırımı gerçekleştirdiği Ekonomi Bakanlığınca tespit edilen,
- En az 1.000.000 Amerikan Doları tutarında taşınmazı tapu kayıtlarına üç yıl satılmaması şerhi koyulmak şartıyla satın aldığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca tespit edilen,
- En az 100 kişilik istihdam oluşturduğu Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca tespit edilen,
- En az 3.000.000 Amerikan Doları tutarında mevduatı üç yıl tutma şartıyla Türkiye’de faaliyet gösteren bankalara yatırdığı Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunca tespit edilen,
- En az 3.000.000 Amerikan Doları tutarında Devlet borçlanma araçlarını üç yıl tutmak şartıyla satın aldığı Hazine Müsteşarlığınca tespit edilen

yabancılar Türk vatandaşlığını kazanabilirler.

Evlenme yoluyla Türk vatandaşlığını kazanılmasında ise, bir Türk vatandaşı ile en az üç yıldan beri evli olan ve evliliği devam eden yabancılar yetkili makama başvuruda bulunarak TVK’nın 16.maddesinde

belirtilen diğer şartları yerine getirmeleri şartıyla Türk vatandaşlığını kazanabilir. Bir Türk vatandaşı ile evlenme, doğrudan Türk vatandaşlığını kazandırmaz. Başvuru sahiplerinde, evliliğinin sürekliliği, aile birliği içinde yaşama; evlilik birliği ile bağdaşmayacak bir faaliyette bulunmama; millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmama şartları aranmaktadır.

Almanya örneği

Almanya'da asli vatandaşlık, soy bağı (*jus sanguinis*) esasına göre "Alman olmak" temelinde belirlenir. Anne ve babasından biri Alman vatandaşı olan çocuk doğuştan Alman vatandaşı sayılır. 1 Ocak 2000 tarihli Vatandaşlık Reform Yasası yürürlüğe girene kadar, 1913 tarihli Alman İmparatorluk Vatandaşlık Yasası uyarınca Alman modelinde ırka mensup olmak vatandaşlığın temel unsuru olduğu için, başka ırklardan gelen yabancıların Alman vatandaşlığını kazanabilmesi oldukça zordu. 2000 tarihli yeni düzenleme ile vatandaşlık için doğum yerinin de esas alınabilmesine ilişkin önemli bir adım atılmıştır. Bu yeni düzenlemeyle, ebeveynlerden birinin en az sekiz yıldan beri yasal şekilde Almanya'da ikamet ediyor ve en az son iki yıldır süresiz oturma iznine sahip olması koşuluyla, yabancı anne ve babaların Almanya'da doğan çocuklarının Alman vatandaşı olacağı kabul edilmiştir. Bu koşullarda, doğum ilkesine göre Alman vatandaşı olarak dünyaya gelmiş çocuk, yabancı ülke vatandaşı olan anne veya babasından birinin vatandaşlığına da sahipse, 18 yaşından 23 yaşına kadar olan süre içerisinde Almanya vatandaşlık ilkeleri çerçevesince bu vatandaşlıklarından birini tercih etmesi gerekmektedir. Diğer ülke vatandaşlığında kalmak istediğini bildirenler veya 23 yaşını doldurdukları tarihe kadar herhangi bir tercih bildirmeyenler Almanya vatandaşlığını kaybederler. Bu uygulama ile göçmenler için oldukça zor olan Alman vatandaşlığı hakkını elde etme durumu doğum yeri ve yerleşik olma koşullarına göre nispeten olanaklar sağlanarak kolaylaştırılmıştır.

Yabancıların Alman vatandaşlığını sonradan kazanabilmesi gerekli koşulları sağlamak ve en az 8 yıl Almanya'da yasal olarak ikamet etmiş

olmayı gerektirir. Oturum izni süresi bir Alman ile evli olma durumunda 5 yıl, mülteci başvurusu kabul edilenler veya Alman devletinin koruması altında olanlar için 6 yıl, 60 yaşından büyük yabancılar içinse 12 yıldır. Ancak sadece yasal oturum şartını karşılıyor olmak vatandaşlık hakkı için yeterli bir koşul değildir. Alman vatandaşlığı için yeterli derecede Almanca bilmek ve dil bilgisini kanıtlamak, yabancıнын kendisi ve ailesi için yeterli bir konuta ve yeterli bir gelire sahip olması, herhangi bir nedenle sosyal yardım veya işsizlik yardımı almamak, anayasal düzene bağlılık belgesinin imzalanması, Alman yasaları ve sosyal sistemine ilişkin soruların yer aldığı vatandaşlık testini geçebilmek ve daha da önemlisi entegrasyon kursu sertifikasını (*Zertifikat Integrationskurs*) alabilmiş olmak gibi birçok diğer şartın da sağlanmasını gerektirir (BAMF, 2017). Toplam 33 sorudan oluşan vatandaşlık testi temelde “demokratik bir toplumda yaşam”, “tarih”, ve “insan ve toplum” üzerine sorular içermekteyken, yaklaşık iki yıllık bir süreye yayılan entegrasyon kursları ise, 600 saatlik Almanca derslerinin yanı sıra 60 saatlik Almanya tarihi, kültürü, sosyal yaşam, çalışma hayatı ve yasaları hakkında dersler içerir. Vatandaşlık başvurusunda bulunan kişinin karısı/kocas ve reşit olmayan çocukları, Almanya’da düzenli olarak 8 yılı doldurma şartı aranmaksızın Alman vatandaşı olma hakkına sahip olabilmektedirler.

Fransa örneği

Fransa’da vatandaşlık anlayışı Almanya’daki gibi etnik bağlara ve ırka değil, devletin sınırları içerisinde belirlenen, devlete ilişkin özelliklere ve değerlere vurgu yapar. Fransız vatandaşlık modelinde ırkın bir önemi yoktur ancak teorik olarak “Fransızlaştırma” yoluyla siyasi birliğin bir parçası olmak koşulu bulunmaktadır.

Fransız modelinde Fransa sınırları içinde yaşayan ve Fransız kültürünü, değerlerini edinmiş kişilerin vatandaşlık haklarını kazanmaları mümkündür. 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile ortaya konmuş ve bugün Fransa Cumhuriyeti’nin temelini teşkil eden özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi değerlere Fransız yurttaşlarının oldu-

ğu kadar Fransa'da yerleşik veya geçici olarak bulunan her bir kişinin uyması beklenir. Bu bağlamda, her ne kadar Fransa'nın cumhuriyetçi entegrasyon ideali etnik köken, din, ırk farkı gözetmeksizin eşit politik vatandaşlar yaratma amacı ile ortaya çıkmış olsa da bu model Türk, Cezayirli, Faslı ve Tunuslu göçmenlerin karşılaştığı ciddi sorunlar kapsamında değerlendirildiğinde özellikle göçmenler tarafından son dönemlerde "asimilasyon yanlısı" ve "dışlayıcı" olarak tanımlanmaktadır (Kaya, 2016:3). Dolayısıyla, Fransızlaştırma politikalarının, değerler üzerinden tanımlanan hak ve yükümlülükler kapsamında, söylemde entegrasyon ancak uygulamada asimilasyona kayan sınırlayıcı bir rolü olduğu da söylenebilir.

Yabancıların Fransız vatandaşlığına başvurulabilmeleri için, sabıka kaydının olmaması, iyi ahlaklı olması, Fransa'da beş yıl aralıksız sürekli oturma izninin olması, yeterli düzeyde Fransızca biliyor olması, sabit ve düzenli bir gelire sahip olması, vergilerini düzenli ödüyor olması ve Fransız toplumuna entegrasyonunu tamamlamış olması gibi genel şartları sağlamaları gerekir. Evlilik yoluyla vatandaşlığın kazanılmasında ise, bir Fransız vatandaşı ile dört yıl evli olma ve Fransa'da kesintisiz olarak üç yıl yasal oturma şartı bulunmaktadır. Fransız toplumuna entegrasyon, Cumhuriyetin temel ilke ve değerlerine bağlı olmak, Fransız kültürü, toplumu ve tarihi ile ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olmak anlamına gelmektedir. Dolayısı ile bireysel haklar ve bireylerin eşit muamele görmesi üzerine kurulan Fransız liberal vatandaşlık anlayışı yabancıların entegrasyonunu vatandaşlık için ön koşullardan biri olarak saymaktadır. Tüm bu şartlar yerine getirilse bile, Fransız vatandaşlığını kazanabilmek Fransız hukuku tarafından bir hak olarak görülmediği ve takdir yetkisi devlete ait olduğu için, vatandaşlık kararı Fransız makamlar tarafından reddedilebilir.

MÜLTECİLERE VATANDAŞLIK HAKKININ TANINMASI

Uluslararası hukukta devletlerin mültecilere vatandaşlık hakkı sağlaması bir yükümlülük olmamakla beraber, 1951 Cenevre Sözleşme-

si 34. maddesi bu konuda taraf devletlerin mültecileri vatandaşlığa almada her türlü imkan ölçüsünde mümkün olan olumlu adımların atılmasını ve vatandaşlığa geçişi kolaylaştırıcı uygulamaları tavsiye etmektedir. Konuyu mülteci özelinde değerlendirilirken, daha geniş kapsamda yabancılara uygulanan mevzuatı gözeterek vatandaşlık politikalarının uzun dönemli, kapsayıcı ve daha eşitlikçi bir zeminde düzenlenmesi önemlidir. Dolayısı ile, vatandaşlık hakkının belli kriterlerin yerine getirilmesine bağlı ve entegrasyon politikalarının son aşaması olarak, mülteci ve göçmen gibi belirli gruplara veya sadece bir milliyete ait gruba yönelik büyük ayrıcalıklar içerecek şekilde değil, tüm yabancılara sunulan haklar çerçevesinde değerlendirilerek eşitlikçi bir anlayışla düzenlenmesi daha sağlıklı olacaktır.

Her ne kadar mültecilere vatandaşlık verilmesi liberal bir yaklaşım kapsamında takdirle karşılanacak uygulamalardan biri olsa da, ülkeler genellikle mültecilerin ülkelerine dönecekleri zamanı beklemeyi, üçüncü bir ülkeye yerleştirilmelerini veya yerel entegrasyonu vatandaşlığa tercih etmektedirler. Bu genel yaklaşımı kıran bir örnek Tanzanya'nın 2008 yılında ülkesinde 1972'den itibaren kalan yaklaşık 200,000 Burundili mülteciye vatandaşlık vermesidir. Yerel entegrasyon kapsamında adım atan ülkeler genelde, vatandaşlık yerine uzun süreli oturma ve vatandaşlığa çok yakın haklar (istihdam piyasasında, sosyal güvenlik ve kamu hizmetlerinden faydalanmada eşitlik vb.) sunmak gibi düzenlemeler yapmayı tercih etmektedirler. Dolayısı ile entegrasyon ve vatandaşlık, göçmenler için geçici olma durumundan o toplumda kalıcı olma aşamasına geçmeye hizmet ettiği gibi, devletlerin de bu sürece ilişkin tutumlarını yansıtır.

Mültecilerin buldukları ülkenin vatandaşlığı kazanmaları, o ülkede yaşayan yabancılara izlemeleri gereken süreçlerden çok da büyük farklılıklar içermemekle birlikte, mültecilerin vatandaşlık için yerine getirmesi beklenen şartlarda bir takım kolaylıklar sunulması beklenir. Tüm bu sürecin özünde mültecilerin entegrasyon sürecini tamamlamaları en temel şartlardan biri olarak öngörülmektedir. Gerçek Almanya gerekse Fransa bu durumu destekler nitelikte iki ülke

örneğidir. Bunlara ek olarak Avusturya, Bulgaristan, Danimarka, Macaristan, İtalya, İspanya ve İsveç hem yabancılar hem de mültecilerde dil yeterliliği ve ülke hakkında bilgi sahibi olma şartını aramaktadır.

Buna ek olarak, mültecilerin pozitif ayrımcılık kapsamında vatandaşlık hakları ile desteklenmesi ülkedeki yerleşik diğer yabancılara karşı ayrımcı ve dışlamaya sebebiyet verebilecek bir ortamın oluşmasına neden olmamalıdır. Dolayısı ile vatandaşlık hakkının daha geniş bir çerçevede kapsayıcı ve uzun-dönemli etkileri düşünülerek sunulması oldukça önemlidir.

Almanya'da mültecilerin vatandaşlığa geçişleri

Siyasi iltica başvurusu kabul edilen ve mülteci statüsünde olan yabancılar, Almanya'da altı yıl oturma sonrası ve gerekli şartları sağladıklarında Alman vatandaşlığı başvurusunda bulunabilirler. Bu şartlar incelendiğinde, başvuran kişilerin Alman toplumuna ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda uyum sağlamış olmalarının gerekliliği görülür. Mülteci ve yerleşik yabancılar ayrımı üzerinden incelendiğinde entegrasyona yönelik tüm şartların her iki gruptan da eşit derecede beklendiği, sadece oturma şartının mülteciler için nispeten daha kısa bir süreyi içerdiği görülmektedir.

Almanya, Ağustos 2016'da sığınmacı ve mültecilere yönelik olarak Uyum Yasası'nı (*Integration Act*) onaylayarak tarihinde ilk kez mülteciler özelinde olsa da yabancılara yönelik uyum yaklaşımının yasa düzeyinde resmi somut adımını atmıştır. Toplam nüfusunun %21 göçmen geçmişli kişilerden oluşan Almanya (Alman Federal İstatistik Bürosu, 2016), 2005'te çıkardığı Göç Yasası'na kadar bir göç ülkesi olduğunu kabul etmemekle birlikte göçmenlere karşı bir gün ülkelerine dönecek misafir yaklaşımını benimsemekteydi. Dolayısıyla, uyum yasasının çıkarılması Almanya'daki göç tarihi için oldukça önemli bir adımdır. Uyum yasasının arkasındaki önemli gelişmelerden biri Almanya'nın 2015'te karşı karşıya kaldığı göçmen ve mülteci akınıdır. Alman Federal İstatistik Bürosu'na göre 2015'te Almanya nüfusu %1,2 oranında 978,000 kişi artarak toplamda 82,2 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu artış

Almanya'nın 1992'den bu yana gördüğü en büyük nüfus artışı olmakla beraber artışın en temel nedeni yeni gelen göçmen nüfustur.

Yeni düzenlemeye göre, Almanya'ya ulaşan sığınmacıların, ülkeye giriş yaptıkları andan itibaren entegrasyon sürecine dahil edilmeleri önemli bir gelişmedir. Bu süreç sığınmacı ve mültecilerin Almanca öğrenmesi, meslek eğitimi alması, iş sahibi olması gibi konuları içermektedir. Sığınmacıların başvurularının değerlendirilmeye alınmış olması şartı aranmaksızın ilk üç ay içerisinde eğitim kurslarına başlamaları öngörülmektedir. Almanya'da 15 ay kaldıktan sonra ise meslek eğitim kurslarına başvuru hakkı ve bu kurslara katılımları için de ayrıca mali yardım imkanı sağlanmıştır. Herhangi bir meslek eğitim programına kabul edilenlere otomatik olarak program süresince oturma izni sağlanırken, eğitimi tamamlayanların bir işe yerleşmesi durumunda yasal oturma izni süresi iki yıla çıkarılmaktadır. Yeni düzenleme ile kalıcı oturma izni alabilmek için bir mültecinin beş yıl Almanya'da yaşamış olması, "yeterli Almanca bilgisine" sahip olması ve geçimini büyük ölçüde kendisinin sağlayabilmesi şartları getirilmiştir. Eskiden süresiz oturma için bekleme süresi üç yıl iken yeni düzenleme süresiz oturma iznini entegrasyon şartına bağlamıştır.

Yasa kapsamında Almanya devlet imkanları ile sığınmacı ve mülteciler için yeni 100,000 iş yaratacaktır. İşsizlik oranlarının ortalamasının altında olduğu bölgelerde uygulanmak üzere, aynı işe başvuru yapılması durumunda önceliğin bir Alman ya da AB ülkesi vatandaşına verilmesi (*Vorrangprüfung*) gerekliliğinden mültecilerin üç yıllığına muaf olması kararlaştırılmıştır. Entegrasyon kurslarına katılım ise mülteciler için zorunlu kılınmıştır ve kurslara katılmayan ayrıca kendilerine önerilen işlerde çalışmayı reddeden mültecilere yönelik sosyal yardımlarının kesilmesi söz konusudur. Alman toplum değerlerinin öğretildiği 60 saatlik entegrasyon kurslarının süresinin arttırılması ve kursa katılım öncesindeki bekleme süresinin de üç aydan altı haftaya indirilmesi öngörülmüştür. Yasayla gelen bir diğer yenilik de önümüzdeki üç yıl için yerel hükümetler mültecilerin hangi bölgelerde ikamet edebileceklerine hangi bölgelerde ise bulunamayacakları konusunda

yetkilendirilmiştir. Bir işe veya eğitim programına yerleşen mülteciler bu kuraldan muaf tutulmuştur.

Yasa özünde Almanya'nın 2005 Göç Yasası'ndaki "havuç ve sopa" yaklaşımının devamı niteliğindedir (Gesley, 2017). Entegre olma potansiyeli olan ve Almanya'da kalma şansı yüksek görülen mültecilere oturma izni ve iş imkanları konularında kolaylık gösterirken, entegrasyon eğilimi göstermeyen mültecilerin aldıkları sosyal yardım ve faydaların düşürülmesi söz konusudur. Yasa, mültecilerin sosyal yardımlarının kesilmesi ile tehdit edilmesinin yanı sıra yaşamak istedikleri yeri seçme ve seyahat özgürlüklerinin kısıtlanması kapsamında anayasal hakların ihlal edildiği gerekçesiyle muhalefet ve bazı sivil toplum örgütleri tarafından eleştirilmektedir.

Almanya örneğinde, entegrasyon her ne kadar vatandaşlığa ve kalıcı olmaya giden süreçte gerek yerleşik yabancılar gerekse mülteciler için olmazsa olmaz ve belirleyici bir unsur olarak sunulsa da entegrasyonun sadece o toplumun dilini konuşmak veya tarihini, kültürünü biliyor olmaya indirgenmesi tehlikesi bulunmaktadır. Entegrasyonun tek taraflı bir süreç olmadığı, Alman toplumunun kabullenme ve zihinsel sahiplenmesini gerektiren bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Entegrasyonun katılımcı bir süreçle çok kültürlü vatandaşlığa doğru bir süreci başlatması beklenmelidir. Bu da göçmen ve mülteci toplumların vatandaşlığa giden süreçte siyasete ve demokratik yaşama daha fazla katılım imkanlarının sağlanması ile mümkündür. Aksi halde entegrasyon farklı kültürel kimliklerin asimilasyonunu hızlandıran, toplumsal kabulün ve kamusal alanda temsiliyetin olmadığı bir süreçte de hizmet edebilir.

Fransa'da mültecilerin vatandaşlığa geçişleri

Fransa'da kişilerin korunmasına ilişkin temelde iki statü bulunmaktadır: bunlardan biri mülteci statüsü, diğeri ise ikincil koruma statüsüdür. Bu statüler temelde uluslararası hukuk ve AB hukuku ile uyumlu

olmakla birlikte, Fransa'nın kendi yasal mevzuatı “Yabancıların Ülkeye Giriş, Oturum ve Sığınma Hakkı Yasası”nda (*Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile*) düzenlenmektedir.

Sığınma başvurusu Fransa'da anayasal bir haktır ve sığınma talebinde bulunan kişilerin başvuruları sonuçlanana kadar Fransa'da kalma hakları vardır. Bu kişiler ağırlama merkezlerinde barınma, mali yardım ve sağlık yardımına erişim gibi bazı haklardan faydalanabilir. Mülteci ve ikincil koruma statüsü verilen kişilerin ise Fransa'da yasal oturma, çalışma ve üçüncü ülke vatandaşı olan aile üyelerini yanlarına alabilme hakları bulunmaktadır. Fransa'da mülteci statüsü verilen bir kişiye Fransa'da serbest dolaşım hakkı sağlayan ve otomatik olarak yenilenebilmek üzere on yıl yasal oturma hakkı verilirken, bu süre ikincil korumadakilere için her iki yılda bir yenilenebilmek üzere ilk etapta bir senedir. Sığınma talebinde bulunan kişinin dosyası bir seneden uzun süredir değerlendirilmekteyse kişinin çalışma hakkı doğar.

Mültecilerin Fransız vatandaşlığını kazanabilmesi diğer yabancılara göre daha kolaydır. Normal şartlarda, Fransız vatandaşlığı için yabancıların beş yıl oturma şartını sağlamaları gerekirken, mülteciler kararname yoluyla Fransız vatandaşlığına geçebilir. Adli sicilinin temiz olması, Fransız toplumuna entegre olmuş olmak, yeterli düzeyde Fransızca bilmek, Fransa tarihi, kültürü değerlerini biliyor olmak, iyi ahlaklı olmak gibi genel kurallar mülteciler için geçerli olmakla beraber, 70 yaşın üzerindeki ve son 15 yıldır Fransa'da yaşayan siyasi mülteciler ve vatansızlar bu şartlardan da muaf tutulabilir. İkincil koruma statüsünde olanların ise vatandaşlık başvurularında beş yıl oturma izni muafiyetleri bulunmamaktadır.

Tüm diğer yabancılar gibi mülteci ve ikincil korumadaki kişiler Fransa'ya ilk vardıklarında “karşılama ve entegrasyon” sözleşmesini imzalarlar. Bu kapsamda, zorunlu yurttaşlık eğitim programı ve dil kurslarına katılmayı, Fransız toplumunun ve Cumhuriyetin temel değerlerini öğrenip benimsemeyi taahhüt ederler.

ENTEGRASYON POLİTİKALARINDA VATANDAŞLIK UNSURU

Vatandaşlık her ne kadar entegrasyon politikalarının bir aracı olarak düşünülse de uygulamada asimilasyon politikalarının bir parçası olarak da kullanıldığı görülmektedir. Fransa'da entegrasyon süreci ve buna bağlı kazanılan vatandaşlık, uygarlık temelli bir model teması üzerinden "Fransız kültürüne uyum ya da tikel bir kültürel forma asimile olma" anlamına gelmektedir (Kaya, 2016:3). Oysa ki entegrasyon, o ülkenin kendi vatandaşlarına sunduğu fırsatlara, göçmenlerin de eşit imkanlarla erişim sağlayabildiği bir süreçtir (Aleksiyanka ve Algan, 2010). Dolayısı ile vatandaşlık aslında bir statü veya hak temelli bir unsur olmaktan öte göçmenlerin sosyal, ekonomik ve siyasi entegrasyonlarını güçlendiren bir araç olarak da görülebilir.

Göçmen entegrasyonunun bir kamu politikası olarak geliştirilmesi vatandaşlık ve yabancılar konuları ile yakından ilişkili olarak ele alınmalıdır. Kamu politikası düzeyinde geliştirilen entegrasyon uygulamaları ülkelerin göçle ilgili tarihsel tecrübeleri, ekonomik ve siyasi yapısal durumları, kamuoyu algıları gibi farklı unsurların etkisiyle şekillenmektedir. Ancak daha da önemlisi gönüllü göç veya zorunlu göç kapsamında değerlendirildiğinde bu iki farklı durumun hem toplumsal kabul hem de ülkelerin sunabilecekleri imkanları çerçevesinde çok farklı entegrasyon süreçlerini gerektirebileceğidir. Hem gönüllü göç ile yabancıların hem de zorunlu göç ile gelen mültecilerin karma olarak bir arada bulunduğu toplumlarda ise vatandaşlar, yabancılar ve mülteciler arasında ayrımcılığa neden olmayacak, dengeli yaklaşımlarla, eşitlikçi ve değerler üzerinden bir entegrasyon ve sosyal kabul sürecini yürütebilmek gerekir.

Yabancılar vatandaşlığa geçiş imkanları sunulacaksa bunun her ülkenin kendi imkan ve şartlarına göre kurgulayacağı sağlıklı bir entegrasyon süreci sonunda verilmesi uygun olacaktır. Aynı durum nispeten daha kolaylaştırılmış süreçlerde mülteciler için de geçerli olabilir. Aksi halde vatandaşlık konusu asimilasyona hizmet edeceği gibi, toplum

içerisinde vatandaşlar, yabancılar ve mülteciler arasında da ayrımcılığa ve adil olmayan yaklaşımlara sebebiyet verebilir. Bu da toplumsal huzur ve refah için sıkıntılar oluşturabilecek bir durumdur.

Göçmenlerin entegrasyonuna yönelik tek bir model bulunmama- la birlikte ülkelerin kendi şartlarına uygun olarak farklı yöntem ve düzenlemeleri kapsamında iyi örnekler üzerinden bir takım asgari un- surlar öngörülebilir. Unutmamak gerekir ki entegrasyon politikaları- nın başarılı sonuçlar doğurması bir takım etkenlere bağlıdır (Hundd- leston vd., 2013):

1. Göçmen nüfusun özelliklerine ilişkin bireysel etkenler (tarih- sel, coğrafi demografik unsurlar, oturma süresi, nesil sayısı, eğitim ve iş gibi sosyo-ekonomik durum, dil bilgisi gibi sos- yo-kültürel özellikler)
2. Göç alan topluma ilişkin etkenler ve makro düzey politika- lar (işgücü piyasası, ücretler, çalışma koşulları, eğitim sistemi, sosyal imkanlar, siyasi ortam, kamuoyu algısı vb.)
3. Göç ve uyum politikaları

Bir diğer önemli unsur, entegrasyon tek taraflı bir süreç değildir. Sa- dece gelen toplum değil, gelenen toplum uyum politikalarının önemli bir muhatabıdır. Göçmenlerin geldikleri topluma uyum sağlayabil- mesi, gelenen toplumun göçmenlere sosyal kabul gösterip göstereme- yeceği ve bu durumun sürdürülebilir olması ile yakından ilişkilidir. Dolayısı ile entegrasyonun, o ülkenin dilini bilmek, iş sahibi olmak, ülkenin kültür ve tarihini öğrenmek gibi yaklaşımlara indirgemen- den, daha geniş kapsamda bireyin ve toplumun beklenti ve gereksinimle- rinin karşılıklı olarak uyuşması anlamında düşünülmesi gerekir. Bir diğer ifadeyle, sosyal bütünleşme ve entegrasyon düzeyine yönelik po- litikaların göç eden kişi ve grupların göç ettikleri toplumun istikrarını bozmayacak biçimde düzenlenebilmesi önem arz etmektedir (Akıncı vd., 2015: 60). Kaya (2016: 257) bu süreci güçlendirmek amacıyla uluslararası örgütlerin de katılımıyla entegrasyonu uluslararasılaştır- mayı önermektedir. Kısaca, toplumsal kabul olduğunda vatandaşlık

politikaları entegrasyonun tamamlayıcı unsuru olarak kurgulanabilir. Aksi halde benimsenen kültürleşme stratejisine de bağlı olarak sosyal uyum ve vatandaşlık politikaları asimilasyon veya marjinalleşmenin de bir aracı olarak kullanılabilir.

Toplumsal kabulün sürekliliği, ülkenin yaşayabileceği yapısal sorunlar veya sosyal kırılmalarda toplumsal kabulün nasıl sürdürülebilir kılınacağı sonraki nesil göçmenler için de çok önemlidir. Bu noktada entegrasyonun kimi kapsadığı sorusu gündeme gelmektedir. Entegrasyon politikaları sadece yerleşik yabancıları başka bir ifade ile düzenli göçmenleri mi yoksa mülteciler, sığınmacılar veya geçici koruma altında olanlar da mı yöneliktir? Bu sorunun yanıtı ise bu grupların misafirlik veya geçicilik kapsamında mı yoksa kalıcılığa ve vatandaşlığa doğru evrilecek bir anlayışta mı değerlendirildikleriyle yakından ilişkilidir.

SONUÇ

Yabancılar ve vatandaşlık kavramlarının bir toplumda nasıl düzenlendiği hukuksal statü ve haklar bağlamındaki farklılıklardan öte o toplumdaki sosyal içerme ve dışlamanın en önemli göstergelerinden biridir. Kimi ülkeler daha liberal yaklaşımlarla yabancıları vatandaşlık verilmesini kolaylaştırıp teşvik ederken, özellikle kan bağı esaslı ile köken ve etnik bağlar üzerinden vatandaşlığı tanımlayan ülkeler yabancıların vatandaşlığa geçişlerini muhafazakar yaklaşımlarla kısıtlamaktadır. Bu durum ülkelerin izledikleri göç, entegrasyon ve asimilasyon politikaları ile yakından ilgilidir.

Buldukları ülkenin vatandaşı olmadıkları için yabancılar genel kapsamında değerlendirilen mültecilerin vatandaşlığa erişimi ise her ne kadar uluslararası hukukta teşvik edilse de, mültecilere sunulan haklar ülkelerin yabancılar, vatandaşlık ve göç politikalarından bağımsız düşünülemez. Ülkelerin sosyo-ekonomik düzeyi, iş gücü piyasasının durumu, ücret farklılıkları, piyasa ekonomisinin küreselleşmesi gibi iktisadi etkenlerin yanında siyasi yaklaşımlar, tarihsel bağlar ve daha da önemlisi toplumun yabancıları ve mültecilere karşı gösterdiği

sosyal ve kültürel kabul vatandaşlık politikalarının en temel belirleyicilerindedir. Dolayısı ile uzun dönemli etkileri düşünülerek kurgulanması gereken vatandaşlık politikaları entegrasyon sürecinin en önemli aşamalarından birini oluşturur.

Yakın bir zamana kadar Almanya'nın bir göç ülkesine dönüştüğünü kabul etmeye yanaşmayan Alman siyasi liderler, göçmen nesillerin artmasıyla son 55 yıldır yaşadıkları toplumsal dönüşüm ve özellikle 2015'te karşılaştıkları mülteci akını sonrası vatandaşlığa erişimi olmazsa olmaz bir entegrasyon sürecinin ödülü olarak sunmaya başlamıştır. 2016'daki Uyum Yasası ile, zorunlu göç kapsamında gelen mültecilerin vatandaşlığa erişimi ise ülkedeki yerleşik diğer yabancılara göre oturma süresi kapsamında nispeten daha kısa süre ve süreçlerde ancak entegrasyon göstergeleri anlamında daha zor ve koşulluluk temeline dayanan süreçlerde kurgulanmaktadır.

Vatandaşlığı etno-kültürel unsurlar üzerinden değil ancak eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve laiklik gibi değerler sisteminin bir parçası olmak kapsamında tanımlayan Fransa'nın cumhuriyetçi anlayışının ise özellikle son dönemlerde ülkede yaşanan kimlik politikası, işsizlik, ırkçılık ve göçmenlere karşı ayrımcılığın artması ile sıkıntılı bir süreç yaşadığı görülmektedir. Fransa din, dil, ırk, etnik kökene bakılmaksızın eşit vatandaşlar yaratmak temelinde kendini entegrasyoncu bir ulus olarak nitelendirse de, Fransada yabancıların vatandaşlık hakkına sahip olabilmesi ancak Fransız toplumuna asimile olmaları ile mümkündür.

Türkiye örneğinde ise yabancılar ve mülteciler arasında vatandaşlığa erişim konusunda herhangi ayrı bir düzenleme bulunmazken, entegrasyonun kamu politikası düzeyinde kurgulanmaya başlanması ülkenin göçe ilişkin yaşadığı tarihsel tecrübeleri, bölgedeki sosyo-ekonomik ve siyasi konumu ile yakından ilişkilidir. Entegrasyonun vatandaşlık politikalarının bir parçası olarak tüm yabancılara yönelik kapsayıcı, sürdürülebilir ve uzun dönemli etkileri düşünülerek, daha da önemlisi Türk toplumunun bu politikaların etkin ve destekleyici bir parçası olarak düzenlenmesi, Türkiye'nin barış ve istikrar içinde

tarih boyu sergilediği çok kültürlü toplum geleneğine çok önemli bir katkı ve zenginlik sağlayacaktır.

Tüm bu unsurlar kapsamında değerlendirildiğinde, yabancılara veya mültecilere vatandaşlık verilmesi liberal bir yaklaşım kapsamında sağlıklı bir entegrasyon sürecinin son aşamasındaki en beklenen ve somut bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Vatandaşlığı bir ülkeye aidiyet duymanın veya sürdürülebilir bir toplumsal kabul ile o toplumun bir parçası olabilmekten öte, değerler sistemini sahiplenmek ve siyasal süreçlere katılarak toplumu dönüştürmeye de ortak olabilmek anlamında düşünmek gerekir. Aksi halde, vatandaşlığa erişimin mümkün kılınmadığı süreçlerde siyasete katılımın sınırlandırılması toplumsal dışlanmanın ve asimilasyonun bir adımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak bu noktada unutulmaması gereken nokta, vatandaşlık politikalarının kapsayıcı ve eşitlikçi bir temelde diğer tüm yabancıların hakları ve yükümlülükleri kapsamında dönemsel değil, uzun vadedeki etkileri de düşünülerek kurgulanmasıdır. Dolayısı ile ülkelerin geçmiş göç deneyimleri, coğrafi konumu, demografik, sosyo-ekonomik şartları, siyasi istikrarı, göç yönetimi politikaları gibi bir çok unsurdan dolayı yeni göç dalgalarına açık olmasını entegrasyon ve vatandaşlık politikalarından bağımsız düşünmemek gerekir. Dönemsel ve belirli şartlarda, belirli gruplara değil ancak genel kapsamda tüm yabancılar için başarılı bir entegrasyonun sürecinin ödülü olarak vatandaşlığı tanımlamanın toplumların sağlıklı inşasına vereceği katkının yanında gelecekteki yeni göç yönelimleri için de çekici bir etken olacağı da unutulmamalıdır.

Kaynakça

Akıncı, Buket, Nergiz, Ahmet, Gedik, E. (2015), *Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul*, Göç Araştırmaları Dergisi, No: 1 (2), s. 58-83.

- Aleksynska, Maria-Algan, Yann. (2010), "Assimilation and Integration of Immigrants in Europe" [*Avrupa'da göçmenlerin asimilasyonu ve entegrasyonu*]. *Discussion Paper*, 5185, The Institute for the Study of Labor: Bonn. <http://ftp.iza.org/dp5185.pdf>
- Avrupa Konseyi (1992), "Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level" [*Yabancıların Yerel Düzeyde Kamusal Yaşama Katılımına Dair Sözleşme*], <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/144> (12.7.2017)
- Avrupa Topluluğu (2007), "Göç ve Uluslararası Koruma üzerine Topluluk İstatistikleri Tüzüğü", No: 862/2007, 11 Temmuz <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32007R0862> (12.7.2017)
- Aybay, Rona (2008), *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF) [*Federal Göçmen ve Mülteciler Dairesi*] (2017), "Naturalisation in Germany" [*Almanya'da vatandaşlığa kabul edilmek*], <http://www.bamf.de/EN/Willkommen/Einbuergierung/InDeutschland/indeutschland-node.html> (12.7.2017)
- Baylis, John-Smith, Steve. (2001), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* [*Dünya siyasetinin küreselleşmesi: Uluslararası ilişkilere giriş*], Oxford University Press, İngiltere
- Brubaker, William R. (1992), *Citizenship and Nationhood in France and Germany* [*Almanya ve Fransa'da vatandaşlık ve milliyet*], Harvard University Press, Cambridge, Mass
- Çiçekli, Bülent (2009), *Göç Terimleri Sözlüğü*, 18, Uluslararası Göç Örgütü
- Carens, Joseph H. (2000), *Culture, Citizenship and Community: A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness* [*Kültür, vatandaşlık ve toplum: Adaletin tarafsız olarak çevresel bir incelemesi*]. Oxford: Oxford University Press
- Cohen, Jean L. (1999), "Changing Paradigms of Citizenship and the Exclusiveness of the Demos", *International Sociology*, No:14 (3), s. 245–268.
- Ekşi, Nuray (2010), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Abdolkhani ve Karimnia Türkiye Davası, Mülteci ve Sığınmacı Hukuku Açısından Değerlendirme*, Beta Yayınları, İstanbul

- Ergül, Ergin (2012), “Uluslararası Hukuk ve Türk Mevzuatında Yabancı Kavramı ve Türleri”, *Türk İdare Dergisi*, 475, s. 213- 228
- Eurostat (2017a), “Sığınma başvurularına verilen ilk mercii kararları-2016”. <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (12.7.2017)
- German Nationality Act (*Alman Vatandaşlık Yasası*) https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_rustag/englisch_rustag.html#p0014 (12.7.2017)
- Goodman, Sarah W. (2010), “Naturalisation Policies in Europe: Exploring Patterns of Inclusion and Exclusion” [*Avrupa’da vatandaşlığa kabul politikaları: İçerme ve dışlama modellerinin incelenmesi*]. European University Institute, Florence Robert Schuman Centre for Advanced Studies EUDO Citizenship Observatory. Fiesole, Italy <http://eudo-citizenship.eu/docs/7-Naturalisation%20Policies%20in%20Europe.pdf> (12.7.2017)
- Howard, Marc M. (2009), *The Politics of Citizenship in Europe [Avrupa’da vatandaşlık politikaları]*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Huddleston, Thomas, Niessen, Jan, Tjaden, Jasper D. (2013). *Using EU Indicators of Immigrant Integration [AB göçmen entegrasyonu göstergelerini kullanmak]*. EU Directorate General for Home Affairs (AB İçişleri Genel Müdürlüğü) nihai raporu, Brüksel.
- Integrationsgesetz (Alman Uyum Yasası) (Ağustos 2016) Federal Resmi Gazete-Bundesgesetzblatt https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&jumpTo=bgbl116s1939.pdf#_bgbl__%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27bgbl116s1939.pdf%27%5D__1502633743149 (12.7.2017)
- Kaya, Ayhan (2016), *İslam, Göç ve Entegrasyon*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul
- Kymlicka, Will- Norman, Wayne (1994), “Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory” [*Vatandaşın geri dönüşü: Vatandaşlık teorisi üzerine güncel bir anket çalışması*], *Ethics*, No: 104 (2), s.352–381.
- Marshall, Thomas H. (1950) *Citizenship and Social Class: And Other Essays [Vatandaşlık ve sosyal sınıf: ve diğer makaleler]*, Cambridge University Press, İngiltere

- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (Cenevre Sözleşmesi). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, <http://www.goc.gov.tr/files/files/multecilerin hukuk i status une ilisk in soz les me.pdf> (12.7.2017)
- Polat, Ezgi G. (2011). “Osmanlı’dan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı”, *Ankara Barosu Dergisi*, No: 3, s. 127-157
- Statistisches Bundesamt (*Alman Federal İstatistik Bürosu*) (2016a), “Bevölkerung mit Migrationshintergrund auf Rekordniveau” [*Göçmen geçmişli nüfusta rekor*], *Basın bülteni*, No: 327/16, 16 Eylül https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2016/09/PD16_327_122.html (12.7.2017)
- Statistisches Bundesamt (*Alman Federal İstatistik Bürosu*) (2016b), “82,2 Millionen Einwohner am Jahresende 2015 – Bevölkerungszunahme durch hohe Zuwanderung” [*2015’in sonunda nüfus 82.2 milyon-Yüksek göç nedeniyle nüfus artışı*], *Basın bülteni*, No: 295/16, 26 Ağustos https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2016/08/PD16_295_12411.html
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (6458 sayılı ve 2013 tarihli) http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf (12.7.2017)
- Tekinalp, Gülören (2002), *Türk Yabancılar Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul
- Türk Vatandaşlığı Kanunu (5901 sayılı ve 2009 tarihli) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5901.pdf> (12.7.2017)
- T.C. Resmi Gazete (2017, 12 Ocak). “Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”. Sayı no: 29946 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170112-24.pdf> (12.7.2017)